

Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija

WWW.LU.LV/VDKKOMISIJA

ZIŅAS

Sākums > Ziņas >

Propaganda un piesegstruktūras: «Intūrists», Kultkoms, VDK un trimdas tūristu apstrāde okupētajā Latvijā - Starostinas pētījums

VDK zinātniskās izpētes komisija
11.03.2016

Gatavojoties 2016. gada 23. martā paredzētajai VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. sējuma «Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas» atvēršanai publicējam LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētnieces Martas Starostinas apskatu «Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības «Intūrists» Rīgas nodaļā darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957 – 1985).» VDK štata darbinieki jeb Kultkoma un tam piederīgās VDK avīzes Dzintenes Bals darbinieki kopā ar tūristiem devās uz apskates objektiem, lai tajos daudzpusīgi un uzstājīgi propagandētu LPSR tautsaimniecības, kultūras un mākslas dzīvi. Attēlā: vēsturniece Starostina diskutē ar Apvienotās Karalistes zinātnieku Džefriju Sveinu (Geoffrey Swain) VDK zinātniskās izpētes komisijas konferencē "Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija" 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte, vēsturniece Marta Starostina zinātniskajā konferencē Liepājā, 2015. gada 17. decembrī Liepājā. Kristīnes Jarinovskas foto.

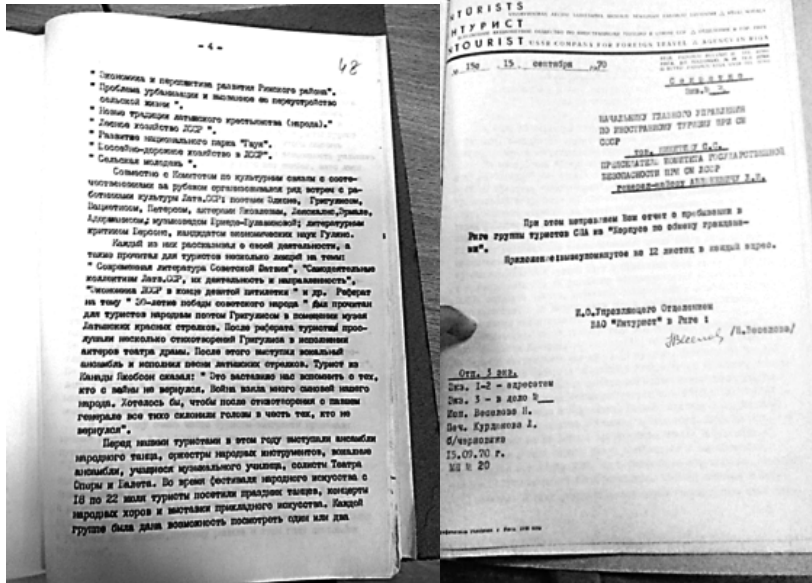
Pēc Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) okupācijas Latvija atradās aiz *dzelzs priekšvara*. Kontrolēti tūrisma sakari kļuva par propagandas izplatīšanas veidu. Reizē ar kontroles palīdzību mēģināja novērst padomju režīmu apdraudošu domu un ideju rašanos, padomju pilsoņiem nonākot saskarē ar citu valstu sabiedrību pārstāvjiem. PSRS tūrisms kļuva par ideoloģiskās audzināšanas un padomju propagandas līdzekli, bet tā organizācija notika centralizēti, pamatojoties uz Maskavā pieņemtajiem lēmumiem. Ārzemju tūrisms bija pilnīgā Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) kontrolē, īstenots saskaņā ar PSKP vadlīnijām[1]. PSRS tūrisma izmantoja, lai īstenotu izlūkošanu, aktīvo pretizlūkošanu, izplatītu propagandu un lai slēptu padomju režīma patiesos dzīves apstākļus. Latvijas kontekstā – īpaši slēpjot īstenību no Latvijas Republikas faktisko neatkarību piedzīvojušajiem trimdiniekiem, kuri, dzīvodami ārvalstīs, vēlējās atbraukt uz okupēto tēvzemi arī tāpēc, lai pārliecinātos par plašsaziņas līdzekļos paustā patiesumu. Okupētās Latvijas tūrisma organizēšanā vislielākā loma ārvalstu tūristu uzņemšanā un apkalpošanā bija Valsts drošības komitejas (VDK) piesegstruktūrai – Valsts akciju sabiedrībai (VAS) *Intūrists*[2]. Darbā pētīti šīs iestādes īstenotie sarīkojumi trimdas latviešiem jeb PSRS terminoloģijā *tūristiem-emigrantiem*, kā arī pētīts jautājums, kā iestāde īstenoja VDK noteikto.

1959. gadā PSRS vēstniecības ārvalstīs saņēma slepenu pavēli pārtraukt bijušo padomju pilsoņu, tajā skaitā okupēto Baltijas valstu pilsoņu, repatriāciju un sākt izsniegt tiem tūristu vīzas īslaicīgam tēvzemes apmeklējumam[3]. Tāpēc vieni no pirmajiem *tūristiem-emigrantiem* bija nevis no PSRS otrās okupācijas bēgusie latvieši, bet gan, piemēram, 1905. gada revolucionāri, kas emigrējuši no Krievijas Impērijas, piemēram, Amerikas Latviešu strādnieku vienības marksisti, kā Kārlis Sermuks un Kārlis Dirba[4], kuri kopā ar Lūciju Jēgeri atbrauca pēc VDK piesegstruktūras Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības (*Draudzības biedrības*) aicinājuma[5], nodibinādami sakarus ar Mirdzu Ķempi, Jāni Sudrabkalnu, Annu Saksi, Annu Brodeli, Valdi Luksu, Ādolfu Talcī[6] un Žani Grīvu[7], un kuri viesojās 1960. gada jūlijā arī Latvijas padomju rakstnieku savienības plēnumā kopā ar Jāni Artūru Leimani, Eduardu Mauriņu, Jāni Ešenvaldu, Jēkabu (Džeku) Medni, Elzu Medni, Voldermāru Vilku, Antoneti Vilku, Jāni Fogeli un Eduardu Šēnbergu[8]. Pētījums aptver laiku kopš 1960. gada, kas kā hronoloģiskās robežas sākums izvēlēts, ievērojot 1959. gadā notikušo pavērsiena punktu un to, ka 1960. gadā pirmie latviešu trimdinieki dodas uz Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Dziesmu un deju svētkiem.

ASV Centrālās izlūkošanas pārvalde (CIP) šajā laikā īstenoja izlūkošanas operāciju *AEBALCONY*, kura *REDSKIN* ietvaros paredzēja CIP aģentus, kuri būtu ASV rezidenti ar baltiešu izcelsmi un kuri piesegs būtu tēvzemes apmeklēšana un radnieku satikšana, iesūtīt okupētajās Baltijas valstīs legālā tūrisma ietvaros, sagatavotus jebkurai politiskai diskusijai, gatavus oponēt padomju propagandai, izplatīt literatūru un padomju režīmu graujošas baumas, lai iegūtu operatīvo izlūkošanas informāciju, iegūtu uzticību un kontaktus ar režīma pretiniekiem[9], kuru vēlāk izmantotu, piemēram, latviešu padomju atomenerģētikas un raķešu zinātnieku vervēšanai.[10] Piemēram, tās ietvaros CIP aģents no Floridas ar segvārdu *AEBALCONY/1*[11] ieradās okupētajā Latvijā kā *tūrists-emigrants* no 1961. gada maija līdz jūnijam, nodibinot piecus kontaktus, kā arī ieguva samērā augsta padomju darbinieka uzticību tādā apjomā, ka tas nodeva CIP aģentam dokumentētas ziņas, par kuru izpaušanu draudētu ilgs cietumsods[12], vienlaikus aģents īsi iepriekš esot bijis sakaros ar Izraēlas dienestiem, atrodoties tajā pirms ierašanās PSRS.[13].

Apskata sagatavošanā izmantoti Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LVA) VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas, PSKP Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās Komitejas (CK) PA-101. fonda materiāli par

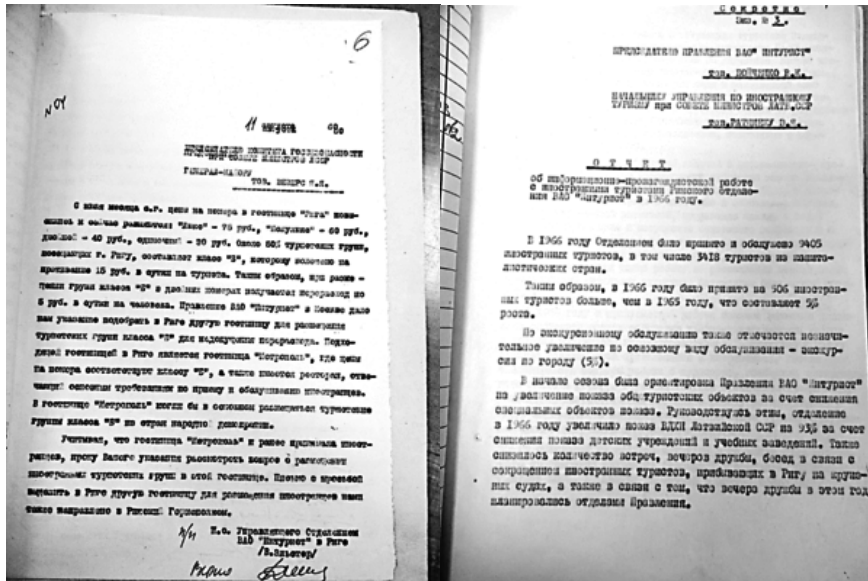
ārzemju tūrisma LPSR. Minētie dokumenti ir iepriekš maz pētīti. Tāpat apskatā izmantotas atbilstošas zinātniskās publikācijas, literatūra, attiecīgā laika prese, bukleti un ceļveži, kā arī informācija, kas iegūta intervējot.

Fondā PSRS MP Ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas nodaļa[14] VAS Intūrist Rīgas nodaļas dokumenti veido nozīmīgu LVA PSRS Valsts Ārzemju tūrisma komitejas Rīgas nodaļas fonda kopumu, tie aptver Intūrist Rīgas nodaļas darbības laiku no 1957. gada 11. jūlija līdz 1985. gadam. Pastāvīgi glabājamo lietu aprakstā Nr. 1 ierakstītas 47 lietas. Pētījumā izmantotas lietas Nr. 1., 7., 8., 9., 14., 15., 16., 17., 25., 28., 29., 30., 31, kas raksturo Intūrista darbību.

LKP CK fonds Nr. PA-101[15] svarīgs ar to, ka Intūrista Rīgas nodaļa pildīja LKP CK pavēles, tādēļ esošā informācija nebūtu pilnīga bez šī fonda izpētes. Ievērojams, ka bijušā Partijas arhīva fondu numerācijai priekšā ir burti – PA. Dati ir kārtoti pēc strukturālā principa. Fondā ietilpst slepenā sarakste, LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas lietas, Partijas orgānu nodaļas lietas un citi dokumenti. Šie materiāli nav pilnīgi. Tās ir tikai atsevišķas norādes, kas papildina Intūrista dokumentāciju un ieskicē VDK darbību.

Nozīmīgākais ir LNA Personāla dokumentu valsts arhīva (PDVA) 282. fonds Akciju sabiedrība Viesnīca „Latvija” Elizabetes (Kirova) iela 55, Rīga, kas ietver ziņas par Intūrista personālu no 1959. gada 8. janvāra un kas šajā darbā nav pētīts.

PSKP CK secināja, ka ir lietderīgi veidot vienu iestādi, kas kontrolētu tūristu uzņemšanu, pārvietošanos un visus citus ar tūrisma saistītos uzdevumus. Tāpēc izveidoja PSRS mēroga iestādi – Intūristu, kam bija pieejama visa nepieciešamā infrastruktūra, lai kvalitatīvi uzņemtu ārzemju tūristus un kontrolētu viņus, kamēr tie atrodas PSRS teritorijā. Intūrista atbildības jomā ietilpa viss, kas saistīts ar ārzemju tūristu uzņemšanu kā, piemēram, braucienu no ārvalstīm organizēšana, darījumu sakaru uzrēšana ar ārvalstu tūrisma organizācijām un uzņēmumiem, visu ar ceļojumu saistīto dokumentu kārtošana. Lai sekmīgi pildītu savus pienākumus, tā strādāja kopā ar citām iestādēm kā LPSR VDK, tās piesegstruktūru LPSR Komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs (Kultkom), ar ko veidoja katrai tūristu grupai atbilstošas programmas[16].

Intūrist bija viena no lielākajām tūrisma organizācijām pasaulē.[17] Lai labāk nodrošinātu ārzemju tūristu uzņemšanu un kontroli, tās nodaļas un aģentūras bija izveidotas visās lielākajās PSRS pilsētās, savukārt ārzemēs atradās daudzas Intūrist pārstāvniecības. Divdesmit astoņās pasaules valstīs bija izveidoti reklāmas un informācijas biroji. PSRS bija pieejami bukleti un ceļveži daudzās pasaules valodās.

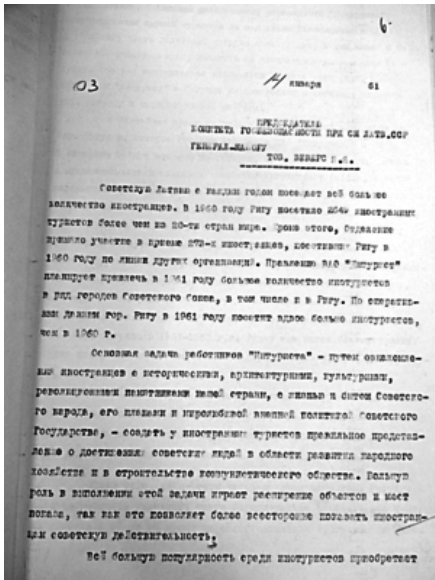
Intūrist dibināts 1929. gadā Maskavā. Precīzas ziņas par VAS Intūrist Rīgas nodaļas dibināšanas gadu atrast neizdevās. Dažādi avoti sniedz dažādas ziņas par Intūrist Rīgas nodaļas dibināšanu, piemēram, 1957. gada 2. februāris[18], 1957. gads[19] vai arī 1958. gads[20]. Autore par Intūrist Rīgas nodaļas sākumu pieņem 1957. gadu. Līdz 1964. gadam Intūrist Rīgas nodaļa bija tieši pakļauta PSRS Ārējās tirdzniecības ministrijai, ar PSRS MP 1964. gada 22. augusta rīkojumu to pakļāva 1964. gada aprīlī izveidotajai PSRS Ārzemju tūrisma galvenajai pārvaldei[21] kuras uzdevumos ietilpa koordinēt visu ar ārzemju tūrisma saistīto iestāžu darbību PSRS teritorijā[22].

Ievērojot to, ka dokumenti bija paredzēti tikai VDK un *Intūrista* darbiniekiem, tos glabāja un pārvadāja pilnīgi slepeni,^[23] ko apliecina 1966. gada 15. oktobra pārvaldes pavēle^[24] *Intūristam* par regulāru atskaišu sniegšanu par paveikto ar ārzemju tūristiem.

Apkalpošana bija stingri reglamentēta un notika pēc iepriekš izstrādātiem valdības plāniem. Kā jau visās nozarēs PSRS izmantoja piegades plānus: 1966. gadā PSKP XXIII kongress apstiprināja piegades plānu, kurā paredzēti nemitīgi uzlabojumi tūrisma jomā PSRS,^[25] ārēji formāli uzsverot, ka

„būtiski svarīgi ir panākt, lai darbaļaužu apziņā nostiprinātos padomju patriotisma un sociālistiskā internacionālisma idejas, lai ikviens cilvēks būtu pašreizējā uzticīgs padomju dzimtenei, Komunistiskajai partijai, komunisma lietai.“^[26]

Iepazīstoties ar *Intūrista* plānu laika periodam no 1966. līdz 1970. gadam^[27], var konstatēt, cik apjomīgs un daudzpusīgs darbs bija iecerēts, lai nodrošinātu ārzemju tūristu apkalpošanas kontroli. Plānus veidoja konkrētiem gadiem un noteiktām mērķgrupām. Ņemot vērā Latvijas laika apstākļus, galvenie darbi bija saistīti ar sagatavošanos tūrisma sezonai, kas noritēja vasaras mēnešos. Retos gadījumos daži tūristi ieradās Latvijā arī citos gadalaikos. Tas, kā gatavojās attiecīgā gada tūrisma sezonai, redzams arī sapulču protokolos. Tā 1966. gada februārī notika sapulce, kurā piedalījās pārvalde un citas iestādes un kurā uzklauzīja ziņojumus par sagatavošanos 1966. gada tūrisma sezonai, kā arī lēma par termiņiem nepieciešamo uzdevumu veikšanai. Jautājumi par attiecīgā gada tūrisma sezonu bija izskatīti arī vēlāk 1966. gada 18. aprīlī un 10. maijā LKP CK un LPSR MP.^[28]

Lai nodrošinātu augstāku tūristu kontroles līmeni, *Intūristi* noteica tūristu klasifikāciju atbilstoši dažādiem parametriem, piemēram, atbilstoši vecumam un valstij, no kurienes ieradās. Iestādes darbība bija orientēta ne tikai uz tūristiem no valstīm ar jauktu tipa tirgus ekonomiku jeb *kapitālistiskām* valstīm, bet arī uz tūristiem no *sociālisma nometnes* valstīm jeb PSRS satelītvalstīm un valstīm, kuras bija neatkarīgas no PSRS, taču ar marksistisku vadošo ideoloģiju.^[29] Katru grupu dalīja sīkāk. Tā no *kapitālistiskām valstīm* vēl izšķīra *tūristus-emigrantus*, kuru ietekmēšanai nereti veidoja īpašus sarīkojumus, piemēram, *nacionālus svētkus* kādā ārēji sakoptā sovhozā vai kolhozā vai organizētas individuālas tikšanās.^[30] Šādā veidā rīkojās, lai ar individuālas pieejas palīdzību varētu vieglāk veikt ideoloģisku ietekmēšanu un aktīvās pretizlūkošanas darbu. Darbu ar tūristiem no šādām jauktu tipa tirgus ekonomikas valstīm – Amerikas Savienotās Valstis (ASV), Anglijas, Izraēlas, Vācijas Federatīvās Republikas (VFR) –, kā arī dažām no PSRS satelītvalstīm, kā Čehoslovārijas Sociālistiskās Republikas, Ungārijas Tautas Republikas, Polijas Tautas Republikas, un no PSRS neatkarīgās totalitārās Rumānijas noteica šādām nolūkam izdotas instrukcijas.^[31]

Lai uzlabotu iespaidu par tūrisma iespējām un reizē diskreditētu un samazinātu ārvalstu tūristu pretenzijas, ka daudzas Latvijas pilsētas ir slēgtas apskatei, notika jaunu apdzīvotu vietu un apskates objektu iekļaušana tūrisma sarakstos. Piemēram, 1961. gada 14. janvārī Rīgas nodaļa informē, ka sagatavo visu, lai varētu iekļaut Siguldu *Intūrista* maršrutā, braucot turp un atpakaļ *Intūrista* autobusā bez apstāšanās, un tādējādi iegūt piecas līdz sešas stundas *racionāli izmantota* laika, ko citādi neracionāli Rīgā tūristi pavadītu *patstāvīgās pastaigās*,^[32] lūdzot LPSR VDK ģenerālmajoriem Jānim Vēverim iekļaut Siguldu *Intūrista* maršrutā LPSR.^[33] Tomēr tikai 1970. gadā mazpilsēta Sigulda kļuva par ievērojamu tūristu apskates vietu.^[34] Ārvalstu tūristu apskatei vietu un objektu saraksta paplašināšana notika arī ar mērķi plašāk iepazīstināt ārvalstniekus ar īpaši propagandai konstruētu Padomju Savienības “realitāti”^[35], jo sākumā tūristiem bija atvērta tikai Rīga^[36], vēlāk atvēra arī Rīgas Jūrmalu, Ventspili^[37], Salaspili, apsvēra Ainažu atvēršanu^[38]. Neskatoties uz minēto tendenci, vairums apdzīvotu vietu un apskates objektu nebija ārvalstniekiem pieejami, būtiski ierobežojot tūristu kustību.

VDK rūpējās par to, lai tūristus aktīvās pretizlūkošanas un *ideoloģiskās diversijas* izstrāžu ietvaros “apstrādātu” ar propagandu, it kā iepazīstoties ar *padomju dzīves īstenību*, novēršot nevēlamu objektu ieraudzīšanu un patiesas informācijas uzzināšanu. Lai to panāktu, tieši VDK noteica *Intūristam* atļauto un aizliegto maršrutu plānus un apskates objektu sarakstu.^[39] Tāpat VDK noteica sarīkojumu kopumu, kas jāīsteno, apkalpojot tūristus, un kas organizējami *īpašajā periodā*. Ievērojot to, ka *īpašais periods* nav konkretizēts^[40] un ka iztrūkst pielikumu, nav iespējams dokumentāli noskaidrot noteikto sarīkojumu saturu. Tūristu “apstrādi” veica ļabi apmācīti gidi, kuru darba pienākumos bez ekskursiju vadīšanas un materiālo resursu nodrošināšanas ietilpa arī propagandas darbs, tostarp izejot un slavējot PSRS labākos aspektus. Lai nodrošinātu un pilnveidotu nepieciešamās gidu prasmes, bija organizēti attiecīgi semināri, kur apsprieda gidu lomu *buržuāzisko ideoloģiju* novēršanā, pilnveidoja gidu tulkošanas prasmes, sprieda par *sabiedrisko organizāciju* iesaistīšanu ekskursiju un apkalpošanas sfērā, sniedza mācību par metodiska darba veikšanu *Intūristi* nodaļās un aģentūrās.^[41] Gidu apmācību veica vecākie gidi-tulki, kas jau bija pierādījuši savu prasmi veikt politisko agitāciju, lai propagandētu padomju režīma plānsaimniecības ekonomiku un PSRS *miermīlības politiku un perspektīvas komunisma celtniecībā*.^[42]

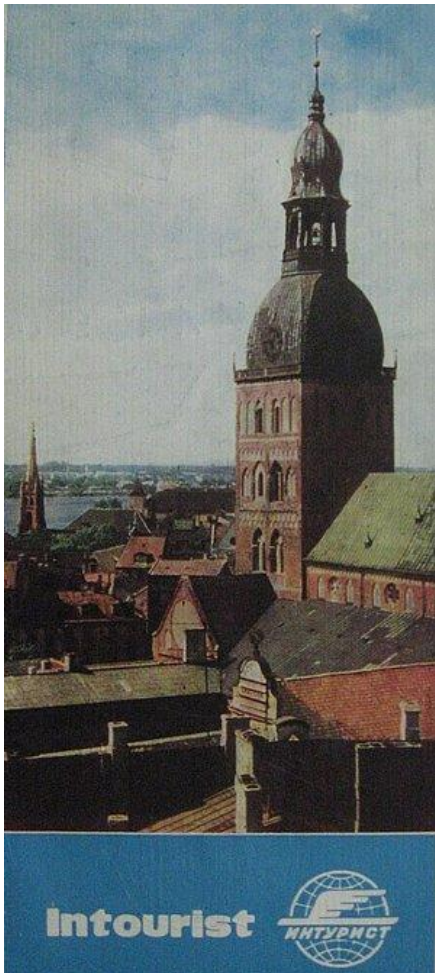
Mācību pamatā bija atziņa, ka svarīgi ir audzināt gidus-tulkus marksisma-ļeņinisma garā.^[43] Tāpat bija atzīts, ka gidiem-tulkkiem jābūt informētiem arī par politiskajām tendencēm ārzemju literatūrā un politikā vispār, lai varētu pareizi propagandēt *padomju īstenību*, atpazīt un novērt “pretpadomju agitāciju un propagandu” jeb situāciju, kad kāds neapdomīgi vēlas paust patiesību, un ārvalstu *ideoloģisko diversiju*. Minētā nodrošināšanai bija svarīgi apgūt arī atbilstošas valodas prasmes.^[44] Tāpat gidiem-tulkkiem bija jābūt informētiem par PSRS neeksistējošu, taču PSKP propagandā būtisku jautājumu – *komunisma celtniecību* –, nepieciešamības gadījumā sniedzot gan teorētisku pamatojumu, gan praktiskus, faktiski neeksistējošus piemērus. Tādēļ bija jāstudē PSKP XXIII kongresa materiāli un PSKP CK lēmumi, jāpēta ārvalstu politika – iekšējā un ārējā, jāizprot saspīlētas attiecības starp Rietumvalstīm un PSRS satelītvalstu nometni, jāpārzina starptautiskā komunisma jautājumi, jāzina teikt par strādnieku kustību^[45] un citiem līdzīgiem jautājumiem.

levērojams, ka gidu darbu parasti veica jaunas sievietes, kurām nereti bija uzdots nodibināt *draudzīgas* saites ar tūristiem, tādējādi gidēm bija atļauts apmeklēt viesnīcu bārus kopā ar tūristiem. Šādā veidā VDK nodrošināja informācijas iegūšanu ne tikai par tūristu gaitām, bet arī par *neformālām* sarunām.

Tūristiem-emigrantiem veltīja īpašu uzmanību. To gaitām sekoja gan atklāti, gan slepeni. Atklāta ārējā novērošana jeb izsekošana kalpoja iebiedēšanai. Savukārt, ja veica slepenu izsekošanu, tad parasti tas nozīmēja, ka *tūrists-emigrants* ir kļuvis par operatīvās novērošanas lietas subjektu un ka pret attiecīgo personu var būt vērstas valsts varas institūciju rīcību līdz pat tam, ka novērojamo personu varēja izraidīt no PSRS.[46] Par tūristu izraidīšanas ieganstu varēja kļūt, piemēram, tūrista *netūristiskā uzvedība* un *buržuāziskās propagandas izplatīšana*. [47] Izpildot PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1961. gada 28. aprīļa lēmumu, sevišķu uzmanību pievērsa politisku imigrantu kustībai Padomju Savienības ietvaros, arī okupētajā Latvijā. [48] Tāpat pastiprinātu uzmanību pievērsa jebkurai iespējamai ārvalstu, kas nav PSRS satelītvalstis, ideju saturošas informācijas izplatībai, uzskatot to par "pretpadomju". Tāpēc arī literatūru, pat suvenīrus, ja tie saturēja jebkādu simboliku, uzskatīja par draudiem Padomju Savienības drošībai un atņēma tūristiem, nododot glabāšanā atbilstošām valsts institūcijām. [49] Minētā nodrošināšanā *Intūristam* viennozīmīgi bija sevišķa loma, ievērojot neizbēgami tiešu saskari ar tūristiem.

Tūristiem domātie izklaides un kultūras sarīkojumi bija organizēti tā, lai ar sevišķām metodēm izvērstu PSKP ideoloģiju un propagandu tūristu vidū. Tūristi, kas bija emigrējuši jeb devušies trimdā no okupētās Latvijas, kā arī to bērni, radnieki un piederīgie, piederēja sevišķai kategorijai, kurai veidoja speciālas izklaides programmas, kur līdzās standartai programmai bija iekļauti vairāki sarīkojumi ar īpašu trimdiniekiem domātu ievirzi. *Tūristu-emigrantu* uzņemšanā un apkalpošanā bija iesaistīta virkne iestāžu, tomēr vislielākais nopelns sarīkojumu organizēšanā bija *Intūrista* un citu VDK piesegstruktūru kopdarbam.

VDK štata darbinieki jeb *Kultkoma* un tam piederīgās VDK avīzes *Dzimtenes Baļss* darbinieki kopā ar tūristiem devās uz apskates objektiem, lai tajos daudzpusīgi un uzstājīgi propagandētu LPSR tautsaimniecības, kultūras un mākslas dzīvi. [50] Apskates objektu un sarīkojumu skaits bija visnotaļ plašs – gan mācību [51] un ārstniecības iestādes [52], gan ekskursijas Rīgā [53] un ārpus tās. Organizēta dalība arī plašos apskates sarīkojumos, kā LPSR Dziesmu un deju svētki [54], Jāņi [55], dažāda veida koncerti [56] un muzeji. Šo sarīkojumu ietvaros trimdiniekus iepazīstināja ar *padomju ļaunu dzīvi* un to, kā *īsteno sociālisma ideju dzīvi*. Kā jau minēts, *tūristiem-emigrantiem* bija paredzēta arī standarta ekskursiju programma, kuras ietvaros viņus iepazīstināja ar Latviešu strēlnieku muzeju, [57] Salaspils memoriālu [58] un Brāļu kapiem [59], lai uzsvērtu latviešu sadarbību ar krieviem cīņā par mieru pasaulē un lai sniegtu *padomju* interpretāciju latviešu un Latvijas vēsturei. Diemžēl precīzus datus par to, cik trimdinieki izpildīja standarta ekskursiju programmu, nav izdevies iegūt. Vadoties no sniegtajām liecībām, trimdinieki centās vairīties no tādiem apskates objektiem, kuros varēja sagaidīt kļau PSRS propagandu. [60]

Trimdas latvieši labprāt apmeklēja dažādus kultūras sarīkojumus, ko saistīja ar latviešu identitāti. Tāpēc 1973. gadā sevišķi plaši bija popularizētas iespējas piedalīties Dziesmusvētku tradīcijas simtgades sarīkojumos, jo tas ir

"spilgts piemērs latviešu nacionalitātes uzplaukumam sociālisma apstākļos". [61]

Tūristiem, kas apmeklēja LPSR Dziesmu un deju svētku koncertu, uzdāvināja īpašu svētku programmiņu, suvenīru, atklātņu un nozīmīšu komplektus.[62] Bija organizēti arī nelieli "dziesmu svētki" sovhozos un kolhozos. Ievērojot to, ka šādi sarīkojumi bija parocīgāki propagandas darbam, tos izmantoja, lai veidotu trimdiniekiem domātā speciālo sarīkojumu programmu. Šajos sarīkojumos piedalījās tikai aicinātie, līdz ar to novērsa no aktīvās pretizlūkošanas interešu viedokļa nevēlamo iespēju satikties ar padomju okupācijas varai neuzticīgiem pilsoņiem, kas varētu patiesi atspoguļot tūristiem *padomju īstenību*.

Lai piesaistītu vairāk trimdinieku, bija domāts par *nacionālu svētku* jeb VDK aktīvās pretizlūkošanas operāciju rīkošanu latviešu raksturīgu svētku ārējā formā. Atjaunoja Jāņu svinēšanu, piemēram, 1968. gadā 23. jūnijā kolhozā *Ādaži* Jāņus rīkoja plaši pazīstamais čekists Žanis Zakenfelds, sarīkojumu finansēja VDK *Kultkom* formā un rīkoja *Intūrista* veidolā. Uz šīm svinībām ieradās daudzi *tūristi-trimdinieki*. Svinībās piedalījās visplašākā ranga čekisti – augsta ranga VDK izlūkošanas un pretizlūkošanas daļu virsnieki, parasti VDK Rīgas rajona nodaļas čekas darbinieki, *Kultkom* VDK darbinieki (gan štata, gan ārštata darbinieki jeb aģenti), *Dzimtenes Balss* līdzstrādnieki, *Intūrista* štata un ārštata VDK darbinieki, civilās drēbēs tērpti milicijas virsnieki un tā dēvētie *tautas brīvprātīgie*, kas izpildīja VDK dotās pavēles[63] sarīkojumā, kuru ārēji it kā vadīja kolhoza *Ādaži* priekšsēdētājs Josifs Kukelis[64]. Ž. Zakenfelds Jāņus rīkoja arī 1969. gada lauksaimniecības zinātniskās pētniecības institūta saimniecībā Siguldā, kur piedalījās plaši sabiedrībā pazīstami *tūristi-emigranti*, kā arī ievērojami rakstnieki un dzejnieki. Dažiem no šiem tūristiem apmaksāja ceļa izdevumus, iespējams tādēļ viņi brauca uz okupēto Latviju neskaitāmas reizes.

Tūristi-emigranti reti kad piedalījās īstos Latvijas latviešu svinētajos svētkos, pārsvarā tiem atsevišķi rīkoja *nacionālos svētkus* kādā kultūras vai saimniecības paraugiestādē. Tā 1973. gadā *tūristiem-emigrantiem* Jāņus organizēja atsevišķi Rīgas rajona Skultes kolhozā *Zvejnieks* Zvejniekiemā (pašreizējos Saulkrastos). Svētkos piedalījās apmēram simt *tūristu-emigrantu* un viņu radnieku, kā arī *pārbaudītie*, citējot presē minēto,

"kā arī ap 40 kolhoza pārstāvju un padomju pilsoņu, tajā skaitā arī kolhoza priekšsēdētājs [Ilmārs] Līdums[65], [Zvejniekiemā] vidusskolas direktors [Jānis] Vilcāns[66], [Skultes] zivju [konservu] fabrikas direktors Skrabo[67]". [68]

1973. gada ziņojumā teikts, ka vakars noritēja veiksmīgi un *augstā profesionālā līmenī*. Vakars iesākās ar kolhoza priekšsēdētāja I. Līduma uzrunu, kam sekoja apsveikumi un *tika paceltas glāzes par tautu draudzību*. Uz dalībniekiem labvēlīgu iespaidu atstāja arī Rīgas orķestris, kurš visu vakaru spēlēja *deju un dziesmu svētku*, kā arī *nacionālo* mūziku, īpašu ievēribu ieguva Jāņu dziesmas. Sarīkojums sekmēja latviešu *tūristu-emigrantu* labestīgus iespaidus, un vakara noslēgumā šie tūristi izteica pateicību sarīkojuma organizētājiem.[69]

Martas Starostinas pētījums «Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības «Intūristi» Rīgas nodaļā darbā ar latviešu trimdas tūristiem.»*.pdf datnes versijā pieejams šeit.

Plašāka informācija - Marta Starostina martastarostina@inbox.lv,

[1] LVA, PA-101 f., 29. apr., 111. l., 3. lp.

[2] *Latvijas Padomju enciklopēdija*, 5. sēj. 2. grāmata. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984, 570. lpp.

[3] Lešinskis, Imants. "Kalpības gadi", *Laiks*, 1979, 12. janvāris.

[4] "Pēc 50 gadiem dzimtajā pusē", *Cīņa*, 1959, 17. novembris.

[5] "Amerikas ciemiņi Latvijā", *Dzimtenes Balss*, 1959, 10. novembris.

[6] Ādolfs Talcis (1904 – 1983), dzimis Ipiķos, pseidonīmi T. Ādams, Arkādijš Vica, Atāls, A. Tilmanis, *Dienas lapas* redakcijas sekretārs (1933 – 1934), *Daugavas Vēstnesis* redaktors un likvidators (1940), PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas direktora vietnieks (1944 – 1945), Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sekretāra vietnieks (1945 – 1948), arī sekretārs (1956 – 1965), *Cīņa* speciālkorespondents (1954 – 1956), strādājis VDK piesegstruktūrās Berlīnes padomju komitejā *Par atgriešanos dzimtenē*, LPSR Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs valdes priekšsēdētājs (1964 – 1983), kopā ar VDK kadru daļas priekšnieka vietnieku Franci Reķņu sarakstījis VDK gloriificējošo *Soļi tumsā*, VDK virsnieks. Skat., Anreauds, Jānis. "Atmiņas parlapojot", *Dzimtenes Balss*, 1984, Nr. 46., 15. novembris, Talcis, Ādolfs. "Ārzemju paciņas, un kas aiz tām slēpjas", *Par Atgriešanos Dzimtenē*, 1956, 15. augusts.

[7] "Ar fotoaparātu pa Latviju", *Dzimtenes balss*, 1959, 13. novembris.

[8] "Amerikas latvieši cimos pie rakstniekiem", *Literatūra un Māksla*, 1960, 23. jūlijs.

[9] *AEBALCONY*, 0134-0000-5302, SR, Central Intelligence Agency 16 May 1960. Available:foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1705143/AEBALCONY_0002.pdf

[10] *Latvian REDSKIN programm – 1962*, Central Intelligence Agency. Available: foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1705143/AEBALCONY_0007.pdf

[11] Kopā operācijā no 1960. gada līdz 1962. gadam kā CIP aģenti piedalījās vismaz seši latvieši ar segvārdiem AEBALCONY/1, AEBALCONY/4, kā arī Kalifornijā dzīvojošā AEBALCONY/5 ar savu vīru AEBALCONY/11

[12] *AEBALCONY*, SR2, 1962, *AEBALCONY project renewal*, Central Intelligence Agency, Available: foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1705143/AEBALCONY_0003.pdf

[13] Quarterly Report for Project AEBALCONY – Latvian Desk, SR/2-B-62-38, 19 January 1962. Central Intelligence Agency, Available: foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1705143/AEBALCONY_0008.pdf

[14] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l.

[15] *Latvijas Valsts arhīva Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas fonds Nr. PA-101* (LVA, PA-101. f.).

[16] LVA, 222. f., 1. apr., 9. l., 2. lp.

[17] *Latvijas padomju enciklopēdija*, 4. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1983, 310. lpp.

[18] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 1. lp.

- [19] LVA, PA-101. f., 20. apr., 33. l., 72. lp.
- [20] *Latvijas Padomju enciklopēdija*, 4.sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1983, 310. lpp.
- [21] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l.
- [22] Lepers, G. *Padomju ideoloģijas izpausmes darbā ar ārvalstu tūristiem Latvijas PSR 1957. – 1964. gads*, bakalaura darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 17. lpp.
- [23] Lepers, G. *Padomju ideoloģijas izpausmes darbā ar ārvalstu tūristiem Latvijas PSR 1957. – 1964. gads*, bakalaura darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 20. lpp.
- [24] LVA, 222. f., 1. apr., 15. l., 73. lp.
- [25] "Tūrisms", *Padomju Jaunatne*, Nr. 54, 1966, 18. marts, 4. lpp.
- [26] Turpat.
- [27] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l. 71. lp.
- [28] LVA, PA-101. f., 29. apr., 111. l., 3. – 6. lp.
- [29] LVA, 222. f., 1. apr., 7. l., 9. lp.
- [30] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 29. lp.
- [31] LVA, 222. f., 1. apr., 16. l., 15. lp.
- [32] Rozīte, Maija, *Pilsētas tūrisms, tā attīstība un telpiskās izpausmes Rīgā*, promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1999, 61. lpp.
- [33] LVA, 222. f., 1. apr., 10. l. Skat. arī Rozīte, Maija, *Pilsētas tūrisms, tā attīstība un telpiskās izpausmes Rīgā*, promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1999, 61. lpp.; *Латвийская ССР. Туристская схема*. Москва: Главное управление геодезии и картографии государственного геологического комитета СССР, 1963.
- [34] Rozīte, Maija, *Pilsētas tūrisms, tā attīstība un telpiskās izpausmes Rīgā*, promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1999, 61. lpp.
- [35] LVA, 222. f., 1. apr., 10. l., 3. lp.
- [36] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 7. lp.
- [37] LVA, 222. f., 1. apr., 14. l., 40. lp.
- [38] LVA, 222. f., 1. apr., 14. l., 71. lp.
- [39] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 14. lp.
- [40] LVA, 222. f., 1. apr., 11. l., 16. lp.
- [41] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l. 63. lp.
- [42] LVA, 222. f., 4. apr., 1. l. 64. lp.
- [43] Turpat.
- [44] Turpat, 65. lp.
- [45] Turpat, 66. lp.
- [46] Martas Starostinas intervija ar Austrī Grasi (dzimušu 1942. gada 1. jūnijā). Intervijas pieraksts pieejams M. Starostinas personīgajā arhīvā.
- [47] Ruņģis, Aivars. "Kāpēc tāds misticisms ap Rīgas apciemojumu?" *Latvija Amerikā*, 1972, 15. novembris.
- [48] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 22. lp.
- [49] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 6 – 8. lp.
- [50] *Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs*. Rīga, Avots, 1981, 12. lpp.
- [51] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 68. lp.
- [52] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 48. lp.
- [53] LVA, 222. f., 1. apr., 24. apr., 41. – 42. lp.
- [54] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 3. lp.
- [55] LVA, 222. f., 1. apr., 28. l., 8. – 15. lp.
- [56] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 24. – 25. lp.
- [57] LVA, 222. f., 1. apr., 25. l., 27. lp.
- [58] LVA, 222. f., 1. apr., 28. l., 81. lp.
- [59] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 20. lp.
- [60] Martas Starostinas intervija ar Austrī Grasi (dzimušu 1942. gada 1. jūnijā). Intervijas pieraksts pieejams M. Starostinas personīgajā arhīvā.
- [61] LVA, 222. f., 1. apr., 32. l., 12. lp.
- [62] LVA, 222. f., 1. apr., 32. l., 12. lp.
- [63] Lešinskis, Imants. "Kalpības gadi", *Laiks*, 1980, 19. jūlijs.
- [64] Josifs Kukelis (1912 – 1987), Otrā pasaules kara laikā karojis T. Kostjuško divīzijā, apbalvots ar sešiem Polijas Tautas Republikas ordeņiem, PSKP biedrs no 1948. gada, 1950. gadā beidzis PSKP partijas skolu, Saulkrastu rajona *Raiņa* kolhoza priekšsēdētājs (1952 – 1956), Rīgas rajona [Stalīna] kolhoza *Ādaži* priekšsēdētājs (1956 – 1974), personālais pensionārs, polis, aktīvs *Draudzības biedrībā*. *Ciņa*, 1987, 1. oktobris.
- [65] Ilmārs Līdums, Rīgas rajona Skultes zvejnieku kolhoza *Zvejnieks* priekšsēdētājs, mācījies Vecmīlgrāvja jūras skolā, sievas vecāku kaimiņienes jeb V. Lāča mātes Rinūžu ielā dēļ ar LPSR MP priekšsēdētāja V. Lāča protekciju strādājis celtniecībā, kā zvejas kuģa kapteinis apmeklējis Apvienoto Karalisti, ASV, Austrāliju, Kolumbiju, Hudzonas līci ticis ar trimdas latviešiem, PSKP biedrs, sadarbojies ar Anatoliju Gorbunovu. Smiltēna, Dzidra. "Šis zilais plašums velk pie sevis..", *Saulkrastu Domes ziņas*, 2015, 9. jūnijs, 6. lpp. Pieejams: www.saulkrasti.lv/images/stories/Dome/SDZ/2015/SDZ_junijs_makets_2015.pdf

[66] Jānis Vilcāns, 1966. gadā kā deputāta kandidātu "izvirza" LPSR VDK priekšsēdētāju Longīnu Avdjukēviču, sistēmiski Rīgas rajona Zvejniekiemā uzpēmis *tūristus-emigrantus*. *Cīņa*, 1966, 24. novembris, Markss, A. "Brauciens Ziedonī", *Dzimtenes Balss*, 1981, 28. maijs.

[67] Viktors Škrabo (Skrabo, Skrabis), Ivana d.?, PSKP darbinieks.

[68] LVA 222. f., 1. apr., 30. l., 3. lp.

[69] LVA 222. f., 1. apr., 30. l., 28. lp

Saistītās ziņas:

Aldis Daugavvanags: Čekas loma kontrabandas izmeklēšanā (1945-1985). Atsevišķu piemēru analīze. 25.11.2017

Linards Muciņš: Nošaušana sevišķā kārtībā - PSRS noziegums pret ius cogens normām. Liepājas «Zilā brīnuma» piemērs. 21.11.2017

Jānis Taurēns: Kā publiski analizēja LPSR Valsts drošības komitejas aģentu un informatoru identitāti, sadarbību? 25.10.2017

Arturs Žvinklis: čekisti Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomitejas nomenklatūras lietās 02.12.2016

Mārtiņš Dātvavs: skrejlapu izplatītāju politiskā kriminālvajāšana LPSR par pretpadomju propagandu 04.11.2016

Tweet

Patīk 0

Ieteikt

